

УДК 82'255

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.10>

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАРКЕРІВ МОДАЛЬНОСТІ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Голубенко Наталія Іванівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

У статті розглянуто багатоплановий і комплексний феномен модальності з точки зору комунікативно-прагматичних особливостей її вираження в процесі перекладацької діяльності. Мета дослідження полягає у вивченні та аналізі комунікативно-прагматичних особливостей вираження модальності у контексті художнього дискурсу. У сучасній науковій парадигмі лінгвістична категорія модальності розглядається як функційно-семантична, семантико-прагматична, семантико-синтаксична, синтаксична, граматична або логічна категорія. В найширшому сенсі модальність можна визначити як ставлення мовця до змісту висловлювання, так і ставлення змісту висловлювання до дійсності. В межах комунікативно-прагматичного підходу модальність розглядається в нерозривному зв'язку з висловлюванням, мовленнєвим актом і комунікативною ситуацією в цілому, для успішного здійснення якої учасники комунікації, керуючись усталеними правилами комунікативної поведінки, оперують певними мовними одиницями, що розкривають свої прагматичні властивості. На успішне здійснення комунікації, безсумнівно, впливають такі прагматичні чинники, як соціальний статус співрозмовників і соціальна дистанція між ними, які можуть бути включені в рамки так званих «регістрів спілкування». Основними складовими реєстра спілкування автор називає учасників комунікативного процесу (їх службове і соціальне становище, ступінь близькості), а також умови, в яких протікає процес мовної комунікації (місце, час, середовище спілкування). Комунікативна інтенція не лише відображає думки, мотиви і потреби мовця, а й містить у собі бажання, щоб слухач правильно розпізнав його намір для забезпечення успішності комунікації. Для того, щоб запланований ефект був досягнутий, перекладачеві необхідно правильно витлумачити семантичну наповненість висловлювання і зрозуміти, якої реакції від відповідної репліки очікує від нього реципієнт. У першу чергу, перекладачеві необхідно усвідомити комунікативну інтенцію реципієнта, яка обумовлена конкретною потребою, після цього передбачається визначити, яка функція тексту є домінантною. Ця функція характерна для будь-якого тексту, і її мета полягає в наданні конкретного прагматичного впливу на одержувача тексту.

Ключові слова: категорія модальності, модальні маркери, прагматика перекладу, комунікативна еквівалентність, ілокутивний і перлокутивний мовленнєві акти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Завдяки переорієнтації фокусу наукового дослідження наприкінці ХХ століття з лінгвоцентричного підходу до антропоцентричного, що характеризується вивченням людини як суб'єкта мови, як ніколи актуальним стає дослідження модальності в ракурсі комунікативно-прагматичної лінгвістичної макропарадигми.

Модальність є багатоплановою категорією, яка має різні способи вираження і функціонування в мові. Незважаючи на те, що вона є об'єктом тривалого вивчення вітчизняних і зарубіжних лінгвістів та перекладознавців, сьогодні багато її аспектів залишаються недослідженими, зокрема, питання, що стосуються комунікативно-прагматичного підходу до дослідження, а також антропоцентризму мови як одного з прагматичних чинників, що впливають на вибір модальних маркерів у мовленні.

В межах комунікативно-прагматичного підходу модальність розглядається в нерозривному зв'язку з висловлюванням, мовленнєвим актом і комунікативною ситуацією в цілому, для успішного здійснення якої учасники комунікації, керуючись усталеними правилами комунікативної поведінки, оперують певними мовними одиницями, що розкривають свої прагматичні властивості. Відповідно, вибір теми цього дослідження зумовлений наявністю мало досліджених питань, пов'язаних з комунікативно-прагматичною природою модальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на численні наукові праці з перекладознавства таких авторів як І.С. Алексєєва, Н.Д. Арутюнова, Л.С. Бархударов, А.І. Клішина, В.Н. Комісаров, Н.Д. Латишев, в яких порушуються питання, комунікативних, когнітивних та прагматичних аспектів перекладу, а також таких науковців як Л. Войналович, Н. Вус,

В. Овсянніков, Ф. Палмера, І. Смушков, В. Просолова, М. Шемуда, які висвітлюють проблеми відтворення модальності у перекладі, однак вивчення прагматичного аспекту при передачі змісту висловлення з маркерами модальності з мови оригіналу на мову перекладу вимагає подальшого вивчення і осмислення

Мета і завдання статті. Мета запропонованої розвідки полягає у дослідженні комунікативно-прагматичних особливостей вираження модальності у художньому перекладі. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) проаналізувати комунікативно-прагматичні особливості функціонування лексичних і лексико-граматичних засобів, що експлікують модальність в межах структурних компонентів комунікативної ситуації; 2) виявити прагматичні чинники, що детермінують адекватність передачі комунікативної ситуації з маркерами модальності; 3) особливості перекладу маркерів модальності як комунікативно-прагматичної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з антропоцентричністю мови одним з основних компонентів комунікативної ситуації є безпосередньо учасники комунікації, соціальна характеристика і ментальний стан яких впливають на вибір модальних маркерів. Соціальна характеристика включає в себе гендерно-вікові особливості комунікантів, а також їх соціальний статус, який може бути симетричним і асиметричним, і соціальну дистанцію. Прояв ментальних станів співвідноситься з трьома рівнями: емоційним, когнітивним і соціальним.

У сучасній науковій парадигмі лінгвістична категорія модальності розглядається як функційно-семантична, семантико-прагматична, семантико-синтаксична, синтаксична, граматична або логічна категорія. В найширшому сенсі модальність можна визначити як ставлення мовця до змісту висловлювання, так і ставлення змісту висловлювання до дійсності. Що більш, доцільно виділити інтегроване широке поняття, в якому модальність постає як комунікативно-прагматична категорія, яка виступає в тісній взаємодії з категорією суб'єктивності та відображає ставлення мовця до дійсності і до змісту висловлювання. У вітчизняному мовознавстві існує традиція розмежувати модальність на суб'єктивну і об'єктивну. Незважаючи на велику кількість прихильників такого поділу, ряд лінгвістів, точки зору яких ми дотримуємося, вказують на його умовність, оскільки вибір засобів реалізації висловлювання завжди залежить від мовця,

а отже, суб'єктивний за своєю сутністю. Відповідно, особистість комунікантів тією чи іншою мірою накладає свій відбиток на об'єктивність висловлювання.

Комунікативна взаємодія в рамках комунікативної ситуації з характеризується наявністю у співрозмовників спільної мети, яка передбачає оперування достовірними відомостями для досягнення взаєморозуміння і домовленості. Однак, спілкування не обмежується однією метою, оскільки кожен з комунікантів ставить перед собою особисті суб'єктивні цілі, які відповідають їхнім спільним комунікативному наміру. Будь-яка комунікативна інтенція визначає вибір мовцем відповідних модальних дієслів або модальних слів з семантикою необхідності або можливості і спрямована на досягнення певного перлокутивного ефекту. В ході комунікації мовець і слухач обирають ті комунікативні стратегії і тактики, що сприяють досягненню їх особистих настановлень. Вибір модальних маркерів, які експлікують епістемічну необхідність або можливість, безпосередньо залежить від обраної комунікативної стратегії і тактики, що реалізує її. У разі здійснення свого комунікативного наміру мовець досягає бажаного перлокутивного ефекту – це дозволяє говорити про успішність комунікації. Незапланований і небажаний перлокутивний ефект свідчить про комунікативну невдачу.

Під впливом суб'єктивних і об'єктивних причин можливе виникнення такої комунікативної ситуації, в якій учасники мовної взаємодії спотворюють достовірність наданої інформації, вдаючись до різних прийомів в межах комунікативної ситуації, а саме застосування відповідних модальних маркерів з семантикою можливості або необхідності. Мовець і слухач є активними учасниками мовленнєвої взаємодії, у якій в результаті обміну репліками відбувається постійна зміна ролей. М.Ю. Олешків так описує цей процес: для підтримки комунікативного балансу в ході комунікації співрозмовники, змінюючись ролями, взаємодіють один з одним, контролюють параметри комунікативної ситуації і відповідно до змін, що відбуваються під час комунікації, проявляють свою реакцію [7, 16].

Що більш, до компонентів комунікативної ситуації можна віднести самих комунікантів, їх комунікативні наміри і мета спілкування, темпорально-просторовий параметр, що визначають вибір мовних засобів вираження модальності. Перлокутивний намір мовця впливає на вибір епістемічних модальних маркерів. Як зазначає А. Ж. Греймас, комунікація являє собою дію, в

процесі якою вона проводить відбір одних значень і відкидає інші, що дозволяє говорити про обмеженість її свободи [4, 50-51]. Отже, можна стверджувати, що особистість комунікантів, а також їх міжособистісні взаємини впливають на вибір засобів вираження модальності.

На успішне здійснення комунікації, безсумнівно, впливають такі прагматичні чинники, як соціальний статус співрозмовників і соціальна дистанція між ними, які можуть бути включені в рамки так званих «регістрів спілкування». Під останніми Л.С. Бархударов розуміє певні умови або ситуацію спілкування, що зумовлюють вибір тих чи тих мовних засобів [1, 110]. Основними складовими реєстра спілкування автор називає учасників комунікативного процесу (їх службове і соціальне становище, ступінь близькості), а також умови, в яких протікає процес мовної комунікації (місце, час, середовище спілкування). У зв'язку з цим Л.С. Бархударов зазначає наявність 5 реєстрів: фамільярного, невимушеного, нейтрального, формального і піднесеного [1, 111].

Одне з найдавніших, але досить актуальним сьогодні в галузі перекладознавства, постає питання еквівалентності [14]. Чи має місце проблема еквівалентності у прагматиці перекладу [10, 200]. Очевидно, прагматична сутність будь-якого висловлювання чи тексту зосереджується на комунікативному перекладі, а семантичний переклад стосується головно семантичного значення речень та текстів, тобто їх пропозиційного значення. Цей підхід у семантичному перекладі однозначно ігнорує те, що позамовно закодовано в текстах, відповідно комунікативний переклад розглядає особливості модальності повідомлення та дискурсивні маркери, які не несуть пропозиційного. Прагматичне знання і підвищена обізнаність про його важливість загострює проникливість перекладача [15].

З точки зору В. Н. Комісарова, прагматика впливає на процес і результат перекладу, вимагаючи відтворення прагмапотенціалу оригіналу і спроби забезпечення очікуваного і бажаного впливу на одержувача інформаційних відомостей [5, 136]. Відзначимо, що, відповідно до того визначення, яке було висунуто В. Н. Комісарова, є можливість визначити ланцюг процесів, які знаходяться в послідовному порядку і припускають певний результат. Розглянемо цей ланцюг: відтворення прагмапотенціалу вихідного тексту → очікуваний ефект на одержувача перекладного тексту в процесі комунікативного акту → розуміння і оцінка, іншими словами, сприйняття, одержувачем перекладного тексту. Виходячи з цього визначення, слід зазначити,

що в коло уваги прагматики входить великий спектр проблем:

– вивчення взаємин знака мови і її дешифраторів;

– дослідження впливу контексту та інших екстралінгвістичних факторів на учасників комунікації;

– вибір найбільш ефективних мовних засобів для збільшення результативності впливу комунікантів один на одного;

– аналіз здійснення інтенцій ініціатора в мовних актах.

Що більш, пошук найбільш адекватного варіанту інтерпретації прагматичної наповненості пропозиційного змісту висловлювання з урахуванням його семантичної наповненості є надзавданням перекладача у передачі модальних маркерів комунікації. Факторами впливу на означений процес виступають особливості сприйняття слухачем особистості мовця, динаміка їх міжособистісної взаємодії, просторово-темпоральний континуум, що передує вузький і в ряді випадків широкий контекст (в рамках якого можна позначити втілення в реальність попереднього комунікативного очікування слухача), а також сама комунікативна ситуація.

Комунікативна інтенція не просто відображає думки, мотиви і потреби мовця, а й містить у собі бажання, щоб слухач правильно розпізнав його намір для забезпечення успішності комунікації. Для того, щоб запланований ефект був досягнутий, перекладачеві необхідно правильно витлумачити семантичну наповненість висловлювання і зрозуміти, якої реакції від відповідної репліки очікує від нього реципієнт. Необхідно відзначити, що, залучаючись до комунікативного процесу, перекладач не може керуватися лише власними бажаннями і потребами.

Важливо розуміти, що, перед тим, як почати перекладати вихідний текст, перекладач повинен виявити перелік факторів, які відіграють значну роль при передачі тексту іншою мовою. Ці фактори, своєю чергою, виступають в ролі помічників в процесі відтворення прагматичного потенціалу оригіналу для вирішення поставленого завдання. Іншими словами, ці «помічники» сприяють досягненню очікуваного ефекту на рецептора перекладного тексту. В першу чергу, перекладачеві необхідно усвідомити комунікативну інтенцію реципієнта, яка обумовлена конкретною потребою, після цього передбачається визначити, яка функція тексту є домінантною. Ця функція характерна для будь-якого тексту, і її мета полягає в наданні конкретного прагматичного впливу на

одержувача тексту. Домінантна функція повинна бути прийнята до уваги творцем тексту в процесі його розробки. Крім того, після виконаних дій, необхідно врахувати комунікативну спрямованість усього вихідного тексту. Перекладач володіє необхідною для досягнення бажаного ефекту на одержувача сукупністю методів і прийомів. Цей перелік сприяє роз'ясненню тих факторів вихідного тексту, які можуть бути незрозумілими для одержувача. У сукупності ці методи утворюють прагматичну адаптацію перекладу. На думку В.Н. Комісарова, прагматичний потенціал тексту залежить від трьох основних чинників: а) від змісту висловлювання; б) від характеру складових висловлювання знаків; в) від рецепторів, що сприймають це висловлювання [5, 130].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз теоретичного матеріалу дає можливість дійти висновку про те, що передача модальності як комунікативно-прагматичної категорії у творах художньої літератури вимагає, по-перше, детального вивчення різних засобів вираження модальності та визначення домінантного типу – чи то об'єктивна і суб'єктивна, чи то епістемічна, деонтична і динамічна. Доцільним розглянути у ракурсі художнього перекладу видається поняття точки зору як суб'єктивної модальності, що виступає каталізатором індивідуально-особистісного ставлення до дійсності. Відповідно, під час розгляду літературних творів з прагматичних позицій в якості одиниці аналізу пропонується використовувати комунікативну ситуацію, в якій і відбивається модальність висловлювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: «Международные отношения», 1975. 240 с.
2. Войналович Л.П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*. 2013. Кн.3. С. 28–32.
3. Вус Н. Й. Модальність та її трактування у працях дослідників. *Слов'янський збірник*. Одеса, 2006. Вип. 12. 128 с.
4. Греймас, А.-Ж. Структурная семантика: Поиск метода. Перевод с французского Л. Зиминной. М. : Академический Проект, 2004. 368 с.
5. Комиссаров В. Общая теория перевода. Москва : ЧеРо, 2000. 136 с.
6. Овсянников В. В. Английские модальные глаголы как переводческая проблема. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89 (1). С. 83-86.
7. Олешков М.Ю. Моделирование коммуникативного процесса: монография. Нижний Тагил: Нижнетагильская государственная социально-педагогическая академия, 2006. 336 с.
8. Панфилов, В. З. Категория модальности и ее роль в конституировании структуры предложения и суждения. *Вопросы языкознания*. 1977. № 4. С. 37–48.
9. Hatim, B. (2007). "Intervention at text and discourse levels in the translation of 'orate' languages". In Munday (ed.), 84-96.
10. Hatim, B. and J. Munday (2004). *Translation. An Advanced Resource Book*. New York and London: Routledge.
11. Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. London and New York: Routledge
12. Nuyts, J. (2001). *Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitivepragmatic Perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
13. Palmer F. (1979). *Modality and the English Modals*. London and New-York. 196 p.
14. Пым, А. (2007). Natural and directional equivalence in theories of translation. *Target* 19(2): 271-294.
15. Robinson, D. (2003). *Performative Linguistics. Speaking and Translating as Doing Things with Words*. New York and London: Routledge.

REFERENCES

1. Barkhudarov, L.S. (1975). *Yazyk i perevod (Voprosy obshchey y chastnoy teoryy perevoda)* [Language and translation (Questions of general and special theory of translation)]. М.: «Mezhdunar. otnosheniya», 240 s.
2. Voynalovych L.P. (2013). *Modalnist' yak bahatoaspektna linhvistychna katehoriya* [Modality as a multifaceted linguistic category]. *Naukovi zapysky Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholya. Seriya: Filolohichni nauky*. Кн.3. S. 28–32.
3. Vus N. Y. (2006). *Modalnist' ta yiyi traktuvannya u pratsyakh doslidnykiv* [Modality and its interpretation in the works of researchers]. *Slov'yans'kyi zbirnyk*. Odessa. Vyp. 12. 128 s.
4. Hreymas, A.-ZH. (2004). *Strukturnaya semantyka: Poysk metoda* [Structural semantics: Search of a Method]. *Perevod s frantsuzskoho L. Zymynoy*. М. : Akademicheskyy Proekt. 368 s.
5. Komysarov V. (2000). *Obshchaya teoryya perevoda* [General theory of translation]. Moskva : CheRo. 136 s.

6. Ovsyannykov V. V. (2010). Anhlyyskye modal'nye hlaholy kak perevodcheskaya problema [English modal verbs as a translation problem]. Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo): u 5 ch. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. Vyp. 89 (1). S. 83-86.

7. Oleshkov M.YU. (2006). Modelyrovanye kommunykativnoho protsessa [Modeling of the communicative process] : monohrafiya. Nyzhnyy Tahyl: Nyzhnetahyl'skaya hosudarstvennaya sotsyal'no-pedahohycheskaya akademyya. 336 s.

8. Panfylov, V. Z. (1977). Katehoryya modal'nosti y ee rol' v konstyuyrovanny strukture predlozhenyya y suzhdennyia [The category of modality and its role in the constitution of the structure of sentence and judgment]. Voprosy yazykoznanyya. № 4. S. 37-48.

11. Hatim, B. (2007). "Intervention at text and discourse levels in the translation of 'orate' languages". In Munday (ed.), 84-96.

12. Hatim, B. and J. Munday (2004). Translation. An Advanced Resource Book. New York and London: Routledge.

13. Munday, J. (2001). Introducing Translation Studies. Theories and Applications. London and New York: Routledge

14. Nuyts, J. (2001). Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitivepragmatic Perspective. Amsterdam: John Benjamins.

15. Palmer F. (1979). Modality and the English Modals. London and New-York. 196 p.

16. Pym, A. (2007). Natural and directional equivalence in theories of translation. Target 19(2): 271-294.

17. Robinson, D. (2003). Performative Linguistics. Speaking and Translating as Doing Things with Words. New York and London: Routledge.

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF MODAL MARKERS IN TRANSLATION OF FICTION

Holubenko Nataliia Ivanivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at Korunets Department of English and German Philology and Translation

Kyiv National Linguistic University

Str. Velyka Vasylkivska, 73, Kyiv, Ukraine

The paper highlights the multifaceted and complex phenomenon of modality in terms of communicative and pragmatic features of its expression in the process of translation. The purpose of the study is to investigate and analyze the communicative and pragmatic features of the expression of modality in the context of artistic discourse. In the modern scientific paradigm, the linguistic category of modality is considered as a functional-semantic, semantic-pragmatic, semantic-syntactic, syntactic, grammatical or logical category. In the broadest sense, modality can be defined as the attitude of the speaker to the content of the statement, and the attitude of the content of the statement to reality. Within the communicative-pragmatic approach, modality is considered in inseparable connection with utterance, speech act and communicative situation in general, for the successful implementation of which communication participants, guided by the established rules of a communicative behavior, operate certain language units that reveal their pragmatic properties. The successful implementation of communication is undoubtedly influenced by such pragmatic factors as the social status of the interlocutors and the social distance between them, which can be included in the so-called "registers of communication". The main components of the register of communication, the author calls the participants in the communicative process (their official and social status, degree of intimacy), as well as the conditions in which the process of verbal communication (place, time, environment of communication). Communicative intention reflects not only the thoughts, motives and needs of the speaker, but also includes the desire to listen correctly recognized his intention to ensure the success of communication. In order to fully convey the intention of the speakers, translator has to correctly interpret the semantic content of the statement and understand what reaction the recipient expects from the corresponding remark. First of all, the translator needs to realize the communicative intention of the recipient, which is due to a specific need. This function is a characteristic feature of any text, and its purpose is to provide a specific pragmatic impact on the recipient of the text.

Key words: *category of modality, modal markers, pragmatics of translation, communicative equivalence, illocutionary and perlocutionary speech acts.*